

УДК 94:321.728](477.87)“1938/1939”
DOI 10.69550/3041-1467.7.333100

Олександр ПАГІРЯ

кандидат історичних наук, докторант історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (bandusak@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2481-9769

Oleksandr PAHIRIA

PhD (History), Postdoctoral Student of the History Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code: 01033 (bandusak@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Пагіря, О. (2025). Українське питання у відносинах між Польщею та Чехо-Словаччиною у 1938 – 1939 рр. *Axis Europae*, 7, 40–57. doi: 10.69550/3041-1467.7.333100

Bibliographic Description of the Article: Pahiria, O. (2025). Ukrainiske pytannia u vidnosynakh mizh Polshcheiu ta Chekho-Slovachchynoiu u 1938 – 1939 rr. [The Ukrainian question in relations between Poland and Czechoslovakia in 1938 – 1939.]. *Axis Europae*, 7, 40–57. doi: 10.69550/3041-1467.7.333100 [in Ukrainian].

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ВІДНОСИНАХ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ ТА ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНОЮ У 1938 – 1939 РР.

Анотація. Мета статті – на основі документів з архівів МЗС Польщі та Чехо-Словаччини проаналізувати вплив українського фактору, пов'язаного з утворенням та діяльністю автономного уряду Карпатської України на чолі з о.Августиним Волошином, на відносини між Варшавою та Прагою у пост-мюнхенський період та визначити вплив Польщі на еволюцію політики чехословацького уряду в регіоні. **Методологія дослідження.** В основі наукового підходу дослідження лежали принципи об'єктивності, історизму, багатовекторності (багатофакторності) та системності. Застосовано проблемно-хронологічний та діалектичні методи. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше до наукового обігу вводяться нові архівні дані, які розкривають місце та роль українське питання у відносинах між Варшавою та Прагою у період «чехословацької кризи». **Висновки.** Після Мюнхенської конференції українське питання посідало центральне місце на порядку денному відносин між Другою Річчю Посполитою та Чехо-Словаччиною, затінивши собою інші територіальні суперечки між двома державами (Тешинська Сілезія, Сніш, Орава). На межі 1938 – 1939 рр. Варшава спрямувала свої дипломатичні зусилля на здійснення тиску на уряди в Празі та Хусті з метою обмеження діяльності українського руху на території Карпатської України та унеможливлення перебування українських емігрантів на його території. Тактика дипломатичного натиску була складовою ширшої «гібридної війни» Другої Речі Посполитої проти Карпатської України, що включала диверсійно-терористичну та розвідувально-підбивну діяльність, заходи інформаційного впливу та економічну блокаду. Хоча польська сторона не мала успіху у спробах домогтися видворення

українських емігрантів із території української автономії, тим не менше у 1938 – 1939 рр. вона досягнула значного впливу на політику Праги щодо українського питання. Саме з польським фактором впливом слід пов'язувати призначення генерала Лева Прхали третім міністром уряду Карпатської України 16 січня 1939 р., проведення реконструкції кабінету А. Волошина 6 березня 1939 р. та реабілітацію колишнього прем'єр-міністра А. Бродія, обвинуваченого Прагою у державній зраді. Відчуваючи хиткість становища ЧСР, польська дипломатія у лютому – березні 1939 р. розпочала діалог з урядовими колами у Празі щодо можливості добровільної здачі регіону на користь Угорщини. Хоча чехословацький уряд зрештою не прийняв цю пропозицію, до кінця існування Другої ЧСР польська сторона не полишала спроб внутрішньої дестабілізації Карпатської України.

Ключові слова: українське питання, Карпатська Україна, Польща, Чехо-Словаччина, «чехословацька криза»

THE UKRAINIAN QUESTION IN RELATIONS BETWEEN POLAND AND CZECHO-SLOVAKIA IN 1938 – 1939

Abstract. *The purpose of the article* is to analyse, on the basis of documents from the archives of the foreign ministries of Poland and Czecho-Slovakia, the impact of the Ukrainian factor associated with the formation and activities of the autonomous government of Carpatho-Ukraine led by Father Augustyn Woloshyn, on relations between Warsaw and Prague in the post-Munich period and to determine the influence of Poland on the evolution of the policy of the Czechoslovak government in the region. **Research methodology.** At the core of the study's scientific approach are the principles of objectivity, historicism, multi-vectoriality (multi-factoriality) and systematicity. Problem-chronological and dialectical methods have been applied in the research. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time new archival data are introduced into scientific circulation revealing the place and the role of the Ukrainian question in relations between Warsaw and Prague during the "Czechoslovak crisis". **Conclusions.** Following the Munich Conference, the Ukrainian question occupied a central place on the agenda of relations between the Second Polish Republic and Czechoslovakia, overshadowing other territorial disputes between the two states (Cieszyn Silesia, Spiš, Orava). At the turn of 1938 – 1939, Warsaw directed its diplomatic efforts to exert pressure on the governments in Prague and Khust to limit the activities of the Ukrainian movement in the territory of Carpatho-Ukraine and to prevent Ukrainian emigrants from staying on its territory. The tactics of diplomatic pressure was part of a broader "hybrid warfare" waged by the Second Polish Republic against Carpatho-Ukraine, which included sabotage, terrorist, intelligence and subversive activities, information operations and an economic blockade. Although the Polish side was unsuccessful in its attempts to achieve the expulsion of Ukrainian emigrants from the territory of the Ukrainian autonomy, nevertheless in 1938 – 1939 it achieved significant influence on Prague's policy on the Ukrainian issue. It is with Polish influence that the appointment of General Lev Prchala as the third minister of the government of Carpatho-Ukraine on 16 January 1939, the reconstruction of Woloshyn's cabinet on 6 March 1939 and the rehabilitation of former Prime Minister Brodiy, accused by Prague of high treason, should be associated. Sensing the precariousness of the situation of the Czechoslovak Republic, Polish diplomacy in February-March 1939 began a dialogue with government circles in Prague regarding the possibility of a voluntary surrender of the region to Hungary. Although the Czechoslovak government ultimately did not accept this

proposal, until the end of the Second Czechoslovak Republic, the Polish side did not abandon attempts to internally destabilize Carpatho-Ukraine.

Keywords: *Ukrainian question, Carpatho-Ukraine, Poland, Czecho-Slovakia, “Czechoslovak crisis”.*

Постановка проблеми. У міжвоєнний період територія Закарпаття опинилась у фокусі уваги Польщі через особливу геополітичну роль, яку відігравав цей порубіжний регіон у Центральній-Східній Європі після Першої світової війни. Окрім фактору українських і російських емігрантів, які знайшли тут притулок в умовах демократичного чехословацького режиму, важливе значення мало також стратегічне розташування регіону поміж ЧСР та СРСР (відокремлених Польщею), ЧСР та Румунією, Польщею та Угорщиною. У період між двома світовими війнами цей «забутий Богом і людьми» край посідав далеко не останнє місце в центральноевропейських стратегічних концепціях міжнародної безпеки Другої Речі Посполитої. Лежачи на перехресті інтересів і планів різних міжнародних гравців, він за певних умов міг перетворитись на загрозу для національних інтересів Польщі. Водночас регіон на південь від Карпат був «больовою точкою» польсько-українських відносин, з огляду на його вплив на внутрішню ситуацію всередині Польщі.

На перетині 1920 – 1930-х рр. у польській дипломатії почало формуватися уявлення про небезпеку перетворення Підкарпатської Русі на український «П'ємонт», що в майбутньому міг загрожувати цілісності Другої Речі Посполитої в межах її південно-східних воєводств. Ці побоювання були пов'язані з діяльністю українських організацій на території ЧСР і підтримкою, яку празький уряд, на думку поляків, надавав українському рухові. У Варшаві припускали, що останній виступав знаряддям антипольської політики Праги.

Аналіз історіографії. У науковій літературі українське питання у відносинах Польщею та Чехо-Словаччиною у 1938 – 1939 рр. розглядалось в українській, польській та чеській історіографії. Вперше зміст польських нот, адресованих у листопаді – грудні 1938 р. уряду в Празі з вимогами депортації українських емігрантів із території Закарпаття, оприлюднив М. Вегеш. Спираючись переважно на документи з Державного архіву Закарпатської області, історик проаналізував демарші польського уряду в контексті антипольської діяльності українських втікачів із Польщі та членів ОУН у Карпатській Січі (Вегеш, 2002, с. 319–320; Вегеш, 2020, с. 494–496). У польській історіографії дана проблема досліджувалась М. Ярнецьким та Д. Домбровським. Зокрема, першому належить узагальнююча праця про роль «української іреденти» у польсько-чехословацьких відносинах у міжвоєнний період (Jarnecki, 2009, s. 216–239), а також ґрунтовна монографія, підготовлена у співавторстві з П. Колаковським (Jarnecki, Kołakowski, 2017, s. 183–205), про автономний період історії Закарпаття напередодні Другої світової війни. Разом з цим, на основі польських та чеських архівів Д. Домбровський досліджував військові та політичні аспекти діяльності Польщі на Закарпатті у 1938 – 1939 рр. (Dąbrowski, 2007). Чеські автори менше звертали увагу на роль українського питання у відносинах між Варшавою та Прагою у період Другої республіки, що пов'язано із зосередженням їхньої уваги переважно на регіональних аспектах подій на Закарпатті у 1938 – 1939 рр. та недооцінкою ролі українського фактору у внутрішній та зовнішній політиці Чехо-Словаччини. Серед чеських істориків, які торкалися цього питання, варто згадати Я. Єдлічку (Jedlička, 1997, s. 409–424),

Я. та М. Рихлікову (Rychlík, Rychlíková, 2016, s. 72–81), Д. Свободу (Svoboda, 2021, s. 774–860).

Загалом до цього часу в історіографії відсутнє комплексне дослідження ролі та місця українського питання у відносинах між Польщею та Чехо-Словаччиною, що пов'язано із недостатнім залученням архівних джерел, а також слабкою контекстуалізацією подій у Карпатській Україні. Дана стаття є продовженням попередніх напрацювань автора стосовно українського питання у міжнародній політиці у 1938–1939 рр. (Пагіря, 2020, с. 62–69; Пагіря, 2024, с. 249–270; Pahiria, 2024, p. 131 – 145) та джерельних публікацій, присвячених історії Карпатської України (Пагіря, 2020; Пагіря, 2024).

Мета статті – на основі документів з архівів МЗС Польщі та Чехо-Словаччини проаналізувати вплив українського фактору, пов'язаного з утворенням та діяльністю автономного уряду Карпатської України на чолі з о. Августином Волошином, на відносини між Варшавою та Прагою у пост-мюнхенський період, та визначити вплив Польщі на еволюцію політики чехословацького уряду в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Після Мюнхенської конференції (29–30 вересня 1938 р.) ідея створення спільного кордону з Угорщиною на території Закарпаття стала центральним елементом зовнішньополітичної стратегії Польщі на чехословацькому напрямку. Вона мала більше значення, ніж вирішення словацького питання чи дрібні територіальні корекції на польсько-чехословацькому прикордонні (Спіш та Орава). Спільний кордон був своєрідними воротами Польщі в Дунайський басейн та на Балкани. Без нього не міг відбутися повноцінний союз між Польщею та Угорщиною, а також амбітний проєкт польського міністра закордонних справ Юзефа Бека – «Третя Європа», що мав простягатися від Балтії до Адріатики і Чорного моря. Йшлося також про розрізання т. зв. «чеського коридору», через який Радянський Союз, як побоювалися поляки, міг встановити спільний кордон із ЧСР шляхом відторгнення від Польщі Східної Галичини та Волині.

Надання Підкарпатській Русі (Карпатській Україні) автономії та призначення 26 жовтня 1938 р. прем'єр-міністром крайового уряду лідера українофільського напрямку о. Августина Волошина викликало надзвичайний ентузіазм серед українського населення Польщі, яке вбачало в цих подіях пролог до відродження української держави. На підтримку карпатських українців у Східній Галичині відбулася низка маніфестацій та демонстрацій, які закінчувалися сутичками з поліцією. Польська влада відповіла арештами українських діячів. Ці події призвели до чергового загострення польсько-українських відносин.

Внаслідок посилення репресій польської влади та на заклик політичних сил (насамперед ОУН) у жовтні – листопаді 1938 р. українці зі Східної Галичини та Волині почали масово переходити через польсько-чехословацький кордон у Карпатську Україну, розглядаючи останню як зародок майбутньої української держави, а її парамілітарну організацію – Карпатську Січ – як ядро майбутніх збройних сил (за аналогією з легіоном Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни). Окрім патріотичних мотивів, важливу роль у переходах відігравали також соціально-економічні чинники, як-от пошук роботи на Підкарпатській Русі. Водночас для деяких українських діячів (зокрема членів ОУН) втеча через «зелений кордон» давала можливість уникнути арешту польською поліцією. Польські правоохоронні органи вдалися до масових репресивних заходів у чехословацькому прикордонні, щоб

запобігти їй завадити переходам і придушити український рух (Vojenský historický archiv (VHA). Fond MNO. HS. Oper. odděl 3. Inv. č. 5569. Kart. 17).

Празький уряд побоювалася масового напливу українців зі Східної Галичини та Волині, розглядаючи їх як фактор дестабілізації суспільно-політичної ситуації на Підкарпатській Русі в річищі «українського іредентизму». Деякі представники чехословацького військового командування на Підкарпатській Русі виступали за репатріацію мігрантів із Галичини, вважаючи їх головним чинником радикалізації місцевої політики та джерелом зовнішньополітичних проблем республіки, насамперед у відносинах із Варшавою. Однак автономна влада на чолі з А.Волошиним категорично виступала проти таких планів, маючи намір розмістити перебіжчиків у таборах праці, а потім відправити їх на роботу до Німеччини (Národní archiv v Praze (NA). Fond MV-L. K. 114. Sign. 2-10-3).

Масові переходи галичанами польсько-чехословацького кордону та їхня подальша діяльність у рядах Карпатської Січі ускладнювала міжнародне становище Карпатської України і Чехо-Словаччини. Польські розвідувальні органи регулярно повідомляли Варшаву, що українські втікачі з Галичини були основним джерелом антипольської діяльності на Підкарпатській Русі, пропагуючи ідею створення «Великої України», яка мала охоплювати також підконтрольні Польщі Галичину та Волинь. Припускалося, що досягти цього вони планують за допомогою відділів Карпатської Січі та підтримки Німеччини (Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ). Ф. 204. Оп. 1. Спр. 1166. Арк. 12зв., 27).

Протягом 1938 – 1939 рр. МЗС Другої Речі Посполитої неодноразово зверталось до Праги з нотами протесту, вимагаючи вплинути на уряд у Хусті, який, на думку Варшави, сприяв поширенню антипольської пропаганди. Зокрема, пік «протестної» активності польської сторони припадає на листопад – грудень 1938 р. (12.11, 24.11, 29.11, 1.12, 3.12, 13.12, 14.12 та 28.12), що було пов'язано з «українізаційною» діяльністю уряду А. Волошина, яка сприймалась як загроза польським безпековим інтересам. Дипломатичні виступи мали свідчити про серйозну стурбованість Польщі розвитком ситуації на Підкарпатті.

Насправді демарші польської влади проти діяльності українського уряду були складовою частиною «гібридної війни» Варшави, що мала на меті нейтралізувати український рух на території Чехо-Словаччини. Присутність польських українців на території Карпатської України слугувала лише приводом для втручання Варшави у внутрішні справи автономії. Польський брутальний дипломатичний тиск на Прагу та Хуст був органічним доповненням інших засобів дестабілізації ситуації у краї (диверсійно-саботажних дій, інформаційно-пропагандистських зусиль, транспортної блокади, розвідувальної діяльності). Враховуючи активну залученість польських дипломатів у Празі, Ужгороді та Севлюші до підливних дій проти уряду Карпатської України, така бурхлива дипломатична активність на українському напрямку не була чимось винятковим.

Зокрема, у своїх нотах Варшава висловлювала стурбованість створенням на території Карпатської України Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), яка, на думку поляків, була прямо підпорядкована Начальній команді УВО Андрія Мельника й мала на меті змінити міжнародний порядок. Зверталась увага на діяльність Головного команданта ОНОКС Дмитра Климпуша, чие ім'я фігурувало в матеріалах польського слідства у справі вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького у червні 1934 р., як на пособника вбивці, Григорія Мацейка.

Надавши останньому безпечний сховок у с. Ясіня, Климпуш, на думку польської влади, таким чином був причетний до організації терористичних актів у Польщі. Варшава вказувала також на діяльність у карпатоукраїнському уряді та Карпатській Січі низки емігрантів: Семена Юськіва, полковника Миколи Аркаса, Гната Стефаніва, Павла Отто, Миколи Капустянського, Андрія Мельника, Володимира Комаринського, Михайла та Олекси Гупаловських, Юрія Білея, інженера Саната, Фроляка, Стегури, Долинського, Долина та інших (Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 18. Оп. 3. Спр. 105. Арк. 21).

29 листопада 1938 р. польський уряд вимагав репатріювати в Галичину Костянтина Мельника, полковника Андрія Мельника, Михайла Бажанського, Євгена Кульчицького, Володимира Забавського та Степана Росоху, начебто розшукуваних за участь у терористичному акті проти міністра Перацького (ДАЗО. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 3). 3 грудня 1938 р. було подано наступний список осіб, причетних до антипольської діяльності на Підкарпатській Русі: Олександр Хмельовський, Дмитро Демчук, Богдан Фодчук, Дмитро Равич та Євген Врецьона (ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 66. Арк. 2; ЦДІАЛ України. Ф. 493. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 2).

Часто персональна інформація про згадуваних у нотах осіб виявлялася недостовірною, статус емігранта хибно приписували місцевим діячам; траплялося, що неправдиво вказували приналежність людини до Карпатської Січі чи ОУН або помилково зазначали Підкарпатську Русь як місце їхнього перебування.

Загалом, за твердженням польського міністра Юзефа Бека, Варшава наприкінці 1938 р. натискала на Прагу з приводу 73 українських емігрантів, які перебували на території Підкарпатської Русі (Archiwum Instytutu Hoovera. Zespół: 800340 Polska Ambasada we Włoszech. Coded Telegrams and Letters, 1938). На думку польського МЗС, вихідці з Польщі отримали на території Закарпаття зручну «територіальну базу» для діяльності, спрямованої проти Другої Речі Посполитої. Варшава попереджала Прагу про можливе погіршення польсько-чехословацьких відносин у разі потурання цій ситуації (ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 66. Арк. 2). Поляки не збиралися миритися з такою ситуацією у своєму безпосередньому сусідстві й вимагали від Праги рішучих кроків з видання їм згаданих осіб (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 284).

Під час розмови з міністром закордонних справ Чехо-Словаччини Франтішеком Хвалковським 14 листопада 1938 р. польський посол у Празі Казімеж Папе недвозначно дав зрозуміти, що його країна вважає українське питання на Закарпатті вирішальним чинником у відносинах із Прагою. Польський представник дорікнув співрозмовникові, що українська еміграція не тільки знайшла в Чехо-Словаччині притулок і захист й підпорядкувала собі виконавчу владу на Підкарпатській Русі, перетворивши останню на базу для своєї діяльності (Archiv MZV. Fond František Chvalkovský (1938 – 1939). Inv. č. 4068/38, 4073/38). Польський посол також звинуватив чеську пресу і громадськість у підтримці такої діяльності та причетності до вироблення «якихось утопічних планів, у своїй суті явно ворожих до Польщі». Під цим він мав, вочевидь, на увазі просування планів щодо гіпотетичного створення «Великої України» на базі українських земель у складі ЧСР, Польщі, Румунії та СРСР. Це дало йому підстави заявити, що Чехо-Словаччина «просто схильна до авантюристської політики» (Archiwum Akt Nowych (AAN). MSZ. Sygn. 5460. S. 124).

У пізніших розмовах із чехословацькими урядовцями Папе також звертав увагу на те, який неспокій викликали події в Карпатській Україні серед українського населення Галичини: доходило до того, що греко-католицькі священники «закликають

у церквах населення, щоби воно зголошувалося до організації “Січ”» (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 284).

Хвалковський висловив стурбованість цією ситуацією та пообіцяв відправити у східний регіон спеціальну комісію у складі радника МЗС Томаша та директора празької поліції Новака для вивчення ситуації та наведення порядку з місцевою владою. Крім цього, чехословацький міністр запевнив співрозмовника, що командувач 12-ю піхотною дивізією на Підкарпатській Русі генерал Олег Сватек отримає особливі повноваження, а можливо, навіть обійме посаду міністра внутрішніх справ у карпатоукраїнському уряді, аби пильнувати, щоб «українська акція не спрямовувалася проти Польщі». Міністр також пообіцяв порушити це питання під час зустрічі з президентом ЧСР Емілем Гахою (AAN. MSZ. Sygn. 5460. S. 124–125).

Чехословацький уряд серйозно поставився до вимог Польщі, наказавши МВС, празькій поліції та хустському урядові вжити термінових заходів для перевірки інформації щодо згаданих у польських нотах осіб. Під час засідання центрального уряду 21 листопада 1938 р. Хвалковський заявив, що органи безпеки вивчать діяльність цих осіб, і якщо вони виявляться іноземцями, то чехословацька влада мала намір депортувати їх із території республіки (NA. 1082 PMR. Kart. 8290. S. 466).

В умовах втрати територій і союзників та посилення тиску з боку Німеччини чехословацький уряд всіляко намагався нормалізувати своїм відносини з польським сусідом. Шлях до цього пролягав, у тому числі, через вирішення питання українських емігрантів на Підкарпатті. Прага, зі свого боку, сподівалася від Варшави кроків у відповідь, зокрема припинення польських диверсійних нападів на території Карпатської України (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 284).

Під тиском Польщі наприкінці листопада – початку грудня 1938 р. Прага провела «виховні бесіди» з карпатоукраїнським урядом на тему емігрантів. У листі від 21 листопада прем'єр-міністр Ян Сировий застеріг Августина Волошина від прийняття останніх на державну службу. 2 грудня 1938 р. у телефонній розмові державний секретар МЗС ЧСР Іван Крно звертав увагу міністра Юліана Ревая на те, що ЧСР не потерпить на своїй території жодної антипольської діяльності й агітації, та вимагав невідкладно вжити заходів для видворення згаданих у польських нотах українських діячів. У відповідь міністр Ревай пообіцяв подбати про заяву, що «підкарпатський уряд за повної згоди з центральним чехословацьким урядом хоче мати добрі стосунки з усіма сусідами і не терпітиме на своїй території жодної агітації проти будь-якої із сусідніх країн» (NA. PMR 1082. Kart. 3179. Sign. 683/2; Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 458).

14 грудня 1938 р. хустський уряд без проведення попереднього розслідування повідомив, що згадані в польських нотах емігранти не перебувають на території Підкарпатської Русі, а протест польського представництва у Празі ґрунтується на недостовірній інформації. У відповіді також стверджувалося, що в краї не ведеться жодна антипольська пропаганда, антипольська ж налаштованість населення зумовлена насамперед нападами терористів із території Польщі (Archiv MZV. II. sekce (1918 – 1939). III. řada. Kart. 284).

Того ж дня (14 грудня) на зустрічі з міністром закордонних справ ЧСР польський посол Папе перейшов у відкритий наступ, заявивши, що від часу першого демаршу 12 листопада 1938 р. ситуація погіршилася, а «руйнівні елементи войовничого українізму» набувають дедалі більшого впливу на автономний уряд. Польський представник недвозначно підкреслив, що «Волошин і товариші наражають

чехословацьку закордонну політику на небезпеку», а Прага, мовляв, «продовжує азартну гру попереднього режиму» (Archiv MZV. Fond František Chvalkovský (1938 – 1939). Inv. č. 4263). Брутальний натиск польської дипломатії продовжився і під час зустрічі у Варшаві 19 грудня 1938 р. чехословацького представника Юрая Славіка з віце-директором політично-економічного департаменту та керівником східного відділу МЗС Польщі Тадеушем Кобилянським. Останній заявив, що Польща «зовсім не є ягням», яке терпітиме антипольські витівки підкарпатської влади (Archiv MZV. II. sekce (1918 – 1939). III. řada. Kart. 284).

Польська тактика зрештою увінчалась успіхом. Під час чергової зустрічі із послом Папе 23 грудня 1938 р. міністр Хвалковський запевнив свого співрозмовника у тому, що чехословацький уряд, прагнучи нормалізації відносин із Варшавою, зробить все, щоб «опанувати настрої, які мають радше регіональний характер». На підтвердження своїх слів Хвалковський продемонстрував лист до прем'єра Волошина, який наголошував, що Прага не буде толерувати жодної антипольської акції (Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938, 2007, s. 856).

19 грудня 1938 р. МЗС ЧСР надіслало польські ноти в Хуст, вимагаючи від тамтешнього уряду зайнятися розшуком згаданих у них осіб (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 284). Після з'ясування інформації у Головній Команді ОНОКС (ДАЗО. Ф. 3. Оп. 3. Спр. 66. Арк. 3–4) президія уряду Підкарпатської Русі надіслала 27 грудня 1938 р. у Чернінський палац (осідок чехословацького МЗС) свою відповідь. У ній прем'єр Волошин в іронічній формі порівняв ситуацію щодо польських вимог з історією про вовка і вівцю, пригадавши попередні зусилля Польщі встановити спільний з Угорщиною кордон шляхом ліквідації Карпатської України. У документі наводився огляд польських диверсійно-терористичних дій у краї від 23 жовтня до 28 листопада 1938 р. з описом спричинених матеріальних втрат і людських жертв. Хуст піддав польську владу нищівній критиці за її агресивні плани щодо Карпатської України і дипломатичний тиск, який поєднувався з надуманим звинуваченням крайового уряду в антипольській агітації та пропаганді. Волошин наголошував, що такі кроки є грубим порушенням суверенітету республіки. Він заперечив твердження, начебто Карпатська Січ підпорядковувалась іноземному командуванню і переслідувала якісь цілі поза межами Карпатської України. Визнаючи факт переходу через кордон багатьох українців із Польщі, прем'єр-міністр наголошував, що ці особи втікали від переслідувань з боку тамтешньої влади, знаходячи на території краю прихисток, допомогу та роботу (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 284).

Аби забезпечити згаданих осіб від видачі Польщі уряд А.Волошина надав кільком емігрантам громадянство Карпатської України, що, згідно з конституційним законом від 22 листопада 1938 р., означало автоматичне набуття ними і громадянства Чехо-Словаччини (ДАЗО. Ф. 18. Оп. 4. Спр. 588. Арк. 42). Ці кроки не залишилися поза увагою польської розвідки, яка повідомляла, що в уряді Карпатської України проводиться кампанія з надання громадянства українським емігрантам, зокрема вихідцям із Польщі (Украинские националистические организации в годы Второй Мировой Войны, 2012, с. 45). Загалом, за польськими даними, у Карпатській Україні перебувало бл. 7 тис. емігрантів, які не мали жодної державної приналежності (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 17). Деякі із фігурантів польських нот вирішили напяму звернутися до польського консульства у Севлюші, аби спростувати своє емігрантське походження та причетність до вбивства міністра Перацького. Зокрема, 26 грудня 1938 р. саме це зробив член делімітаційної комісії карпатоукраїнського уряду, лікар Микола Долинай,

який навідався до польського представництва, аби рішуче відкинути звинувачення в його адресу (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 79).

11 та 17 січня 1939 р. чехословацький уряд надіслав польському МЗС дві відповіді, що базувалися на інформації від уряду Карпатської України (ЦДІАЛ України. Ф. 493. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 3, 19–20). На цьому, здавалося, дипломатичну суперечку було вичерпано. Водночас Варшава залишилася впевненою в тому, що чехословацький уряд не бажав проводити самостійного розслідування щодо діяльності польських утікачів у Карпатській Україні, покладаючись на інформацію від хустського уряду (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 43; Archiv MZV. II. sekce (1918 – 1939). III. řada. Kart. 284). Разом з цим Варшава не хотіла далі полемізувати з Прагою стосовно цього питання. У той час Головний штаб Війська Польського (ВП) уже приступив до підготовки другого етапу диверсійної операції проти Карпатської України, яка передбачала, крім іншого, фізичну ліквідацію українських емігрантів (Пагіря, 2024, с. 5–25).

Тим часом у Карпатській Україні сталося декілька інцидентів, які призвели до зростання напруги у відносинах між Карпатською Україною та Чехо-Словаччиною, з одного боку, і Польщею – з іншого. Зокрема, 9 січня 1939 р., під час з'їзду делегатів Української Народної Ради в Севлюші (2 тис. осіб), карпатські січовики підбурили натовп до нападу на польське консульство, де в результаті було вибито шибки. Інцидент спровокував дипломатичний скандал між Прагою і Варшавою. Прем'єр-міністрові Волошину довелося вибачатися по телефону перед польським консулом Пйотром Курницьким, вказуючи на прибічників русофільського лідера Степана Фенцика як головних винуватців нападу (подібну версію А. Волошин озвучив також у телефонній розмові з державним секретарем МЗС ЧСР І. Крно) (Archiv MZV. Politické věci. Kart. 45).

Ці події викликали демарш польської сторони у Празі та Варшаві. Під час зустрічі з чехословацьким повіреним у Варшаві Ю. Славіком 10 січня 1939 р. заступник міністра закордонних справ Польщі Ян Шембек констатував, що «місцева влада не контролює ситуацію» і що «стан речей у цій провінції не відповідає вимогам міжнародного права» (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 48, 75–76; Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). VIII.800. Sygn. 61/5. S. 13). Польська сторона була переконана, що напад мав організований характер і був свідомо підбурений антипольськими елементами у складі Карпатської Січі. За даними пізнішого розслідування, проведеного консульством, натовп, який побив його вікна, складався «із найгірших довколишніх покидьків, більшість з яких брали участь у першотравневій демонстрації і тоді виступали як завзяті прихильники комуни». Водночас Варшава висловила незадоволення з приводу того, що чехословацька жандармерія продемонструвала повну бездіяльність під час інциденту (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 97–98; Sygn. 5462. S. 154; Sygn. 5463, s. 244–252). Щоб уникнути подібних випадків у майбутньому жандармерія за вказівкою автономної влади виставила стаціонарний пост поблизу консульства, однак вже за чотири дні він був знятий.

12 січня 1939 р. Курницький навідався особисто до Волошина, щоб висловити протест проти інциденту, який йому видався чудовою нагодою для здійснення прямого дипломатичного тиску на автономний уряд. Хоча прем'єр прийняв його «занадто вже гречно», консул не намагався «охолодити його запал». Після тези Волошина про провокацію, організовану прихильниками Фенцика, Курницький заявив, що інцидент для нього не став несподіванкою, адже він, мовляв, «давно чекав на витівки такого роду». Однак, за його словами, він прийшов у приймальню уряду власне не протестувати з приводу побиття вікон, а щоб у черговий раз звернути увагу останнього на матеріали

польських нот, правдивість яких начебто і підтверджував згаданий інцидент. На думку польського представника, насамперед йшлося про «зосередження тут (у Карпатській Україні – О. П.) безвідповідальних і вкрай ворожих до Польщі елементів, зрештою, про вибудовування ідіотських планів щодо Малопольщі». Далі консул зайняв грізніший тон, заявивши, що Польща «навіть чи пасивно спостерігатиме за такою ситуацією». Курницький відкинув версію про фенциківців, продемонструвавши Волошину фотографію із трьома уніформованими січовиками, які підбурювали натовп під час інциденту 9 січня, і назвав їхні прізвища. Будучи збентежений таким перебігом розмови, прем'єр був змушений визнати причетність трьох членів Карпатської Січі, двох з яких уряд відправив в інтернувальний табір у Думені, а один перебував у розшуку поліції (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 100–103). Він пообіцяв провести повне розслідування нападу й суворо покарати винних, назвавши цей випадок «дурною, бездумною й шкідливою витівкою». При цьому він зазначив, що його уряд не мав жодних намірів спровокувати погіршення відносин із Польщею, з якою прагнув домогтися мирного співіснування (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 93–94, 100–103). Втім, попри запевнення автономної влади щодо припинення антипольських інцидентів, у ніч із 20 на 21 січня 1939 р. невідомі особи пошкодили таблицю на будівлі польського консульства (ДАЗО. Ф. 18. Оп. 3. Спр. 138. Арк. 1; Ф. 19. Оп. 2. Спр. 386. Арк. 1; Archiv MZV. Politické věci. Kart. 45).

На тлі диверсійно-саботажної операції «Лом» та інших підривних дій Варшави проти Карпатської України два наведені вище інциденти біля польського консульства, хоч і набули дипломатичного відлуння, насправді були невеликими хуліганськими витівками. Вони не могли суттєво вплинути на й без того напружені відносини між Другою Річчю Посполитою і ЧСР, позначені територіальними суперечками за Тешин, Спіш та Ораву, а також зусиллями Варшави встановити спільний польсько-угорський кордон у Карпатах.

Чехословацькі військові та місцева влада були добре поінформовані про залученість польських консульств в Ужгороді та Севлюші до розвідувально-підривної діяльності на території Карпатської України. Зокрема, 17 листопада 1938 р. командування 12-ї дивізії тимчасово заборонило польському консулові Мечиславу Халупчинському подорожувати територією краю, підозрюючи його в нелегальній діяльності на користь Польщі та Угорщини. Чехословацькі органи помітили, що консул кожного дня виїздив із невідомою метою з Ужгорода до кордону з Польщею (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 458). Його викрили й під час шпигунства – з'ясування розміщення військових частин і підрозділів на території автономії. Чехословацька влада також добре знала про близькі контакти Халупчинського з лідерами русофільських організацій, зокрема Степаном Фенциком і його «чорносорочечниками» (VNA. Fond MNO. HS, oper. oddel. 3. Inv. č. 5347. Kart. 23).

Від часу переїзду до Хуста Августин Волошин виступав проти відкриття польського консульства на території Карпатської України, вважаючи, що його присутність буде постійним джерелом напруги у краї (Archiv MZV. II sekce (1918 – 1939). III řada. Kart. 458). Однак Прага не пішла на такий крок, сподіваючись уладнати суперечки з Варшавою мирним шляхом. 23 січня 1939 р. у відповідь на відвідування польським консулом Курницьким президії автономного уряду 12 січня, Волошин здійснив зворотній візит у польське консульство у Севлюші, попросивши при цьому польську сторону відновити залізничне сполучення із Карпатською Україною (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 150).

На межі 1938 – 1939 рр. одним із головних завдань зовнішньої політики Праги була нормалізація відносин із сусідами, насамперед Польщею, яка всіляко домогалася від чехословацького уряду покінчити з «українським експериментом» у своєму східному регіоні. Міністр Ф. Хвалковський наприкінці січня 1939 р. відкрито визнав у розмові з послом К. Папе, що призначення генерала Лева Прхали третім міністром автономного уряду в Хусті було зумовлене великими труднощами, з якими Прага зіштовхнулася у відносинах з українцями (AAN. MSZ. Sygn. 5514. S. 8), а також бажанням «навести порядок із січами» (AAN. MSZ. Sygn. 5462. S. 21). При цьому чехословацький міністр заявив, що українська проблема не вважається актуальною у міжнародній політиці, а Карпатська Україна не становить загрозу для Польщі (AAN. MSZ. Sygn. 5435. S. 7–8). Польський представник в черговий раз закликав пражський уряд вирішити питання Підкарпатської Русі «з сусідами, а не проти сусідів». Розуміючи чутливість цієї проблеми, Хвалковський запропонував Папе обговорити її з прем'єр-міністром ЧСР Рудольфом Бераном (AAN. MSZ. Sygn. 5514. S. 8).

Польська дипломатія трактувала призначення генерал Л. Прхали (Пагіря, 2020, 60–72) прагненням Праги встановити контроль над органами безпеки та державним апаратом на території Карпатської України, де позиції чехословацького уряду в останні місяці відчутно ослабли. Водночас поляки вбачали у рішенні пражського уряду приховані мотиви і пов'язували його із наслідками переговорів польського міністра закордонних справ Юзефа Бека з німецьким рейхсканцлером Гітлером у Берхтесгадені 5 січня 1939 р., на яких фюрер заявив про особисте незацікавлення долею регіону. Призначаючи Прхалу на посаду члена уряду автономного уряду в Хусті, Прага начебто прагнула досягнути три цілі: 1) спростувати погляд, що Берлін зберігає якусь монополію на це питання та не допустить надмірного втручання Праги у внутрішні справи автономії; 2) обмежити бурхливу діяльність в регіоні українського самостійницького руху, який ставив чехословацький уряд у незручне становище у відносинах із країнами-сусідами; 3) зміцнити оборону краю перед обличчям зростаючої загрози агресії Угорщини після розмови Бек-Гітлер. У будь-якому випадку, у Варшаві вважали, що після призначення Прхали зросла відповідальність Праги за діяльність автономного уряду (AAN. MSZ. Sygn. 5461. S. 82; Archiwum Instytutu Hoovera. Zespół: 800/46/0 Poselstwo Polskie na Węgrzech. Coded Telegrams and Letters, 1930 – 1939).

Поряд з цим на тлі складного міжнародного становища ЧСР та хитання чехословацьких еліт польська дипломатія шукала шляхів для досягнення таємної угоди із Прагою щодо добровільної здачі регіону. 9 лютого 1939 р. у розмові з держсекретарем Шембеком посол Папе виснував, що Підкарпатська Русь стала для Праги вкрай «невигідним об'єктом» (Diariusz i teki Jana Szembeka (DTJS), 1972, s. 490). Менше ніж за тиждень, 15 лютого, міністр закордонних справ ЧСР Ф. Хвалковський «в ім'я добрих відносин із Польщею» звернувся до нього за порадою щодо долі Підкарпатської Русі, пояснивши свій запит наміром вивчити думку сусідів перед тим, як запропонувати уряду в Празі подальше вирішення цієї проблеми. Показово, що поляки були першими, до кого чехи звернулися щодо цього. Польський представник порадив вирішити проблему останньої «з сусідами, а не проти сусідів», а також «з місцевим населенням, а не проти нього». Коли Хвалковський запитав посла, чи Польща мала прямі інтереси щодо краю, той ухилився від відповіді (AAN, MSZ, sygn. 5436, s. 20).

У ширшому контексті зондування Прагою позиції Польщі в питанні Карпатської України були пов'язані з її намаганням отримати від Берліна гарантії нових державних

кордонів Чехо-Словаччини, передумовою до чого мала стати нормалізація відносин республіки із сусідами – Польщею та Угорщиною.

16 лютого 1939 р. до польського консула у Братиславі Вацлава Ласінського навідався міністр без портфеля в чехословацькому уряді та лідер пропольського крила у Глінковій словацькій народній партії Кароль Сидор, який заявив про необхідність ліквідації проблеми Карпатської України згідно з польським баченням. Сидор хотів запропонувати празькому уряду свої послуги у нормалізації відносин із Варшавою на умовах останньої. У Ласінського виникло враження, що словацький міністр діяв за згодою із чехословацьким прем'єром Р. Бераном (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 21).

Уже наступного дня (17 лютого) Сидор прибув у посольство РП у Празі, щоб представити аналогічну пропозицію послу Папе. З посиланням на розмову останнього з міністром Хвалковським два дні тому, лідер Глінкової гвардії назвав Підкарпатську Русь «органом, якого потрібно позбутися на користь Угорщини». За його словами, подібне переконання мали також чехи, зокрема прем'єр-міністр Беран, який усвідомлював, що східна провінція стала важким фінансовим тягарем та джерелом багатьох політичних проблем. На думку Сидора, чехи з незбагненною легковажністю допустили до опанування краєм «войовничим українізмом», через що самі тепер жалкували. Висуваючи ініціативу щодо вирішення долі Підкарпатської Русі, Сидор мав дуже конкретні інтереси – коштом останньої видовжити лінію словацького кордону (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 24–25).

У розмові з польським сенатором Феліксом Гвіжджом під час польсько-словацької конференції в Рожмберку 20 лютого 1939 р. Сидор заявив про спільну позицію словаків і чехів у справі Русі. Прага і Братислава були готові висловити свою незацікавленість долею регіону та не мали застережень проти його входження до складу Угорщини замість повернення до складу Словаччини міста Кошице – другого за величиною міста краю, яке опинилося у складі Угорського королівства за рішенням Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. Командир Глінкової гвардії виступав за вирішення питання «територіального бартеру» якнайшвидше (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 29).

18 лютого 1939 р. польський міністр Бек вислав інструкцію до Праги, в якій доручив послу Папе офіційно заявити польську позицію: якби празький центральний уряд чи автономний уряд у Братиславі прагнули розрядити ситуацію через вирішення проблеми Підкарпатської Русі, Варшава була б готова допомогти Празі досягти порозуміння з усіма сусідами Карпатської України (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 23).

Папе з певною недовірою поставився до «одкровень» Хвалковського та Сидора у справі Карпатської України. Провівши кілька додаткових розмов з чеськими політиками, 25 лютого 1939 р. він написав телеграму до Варшави, у якій повідомив, що його перемовини з Бераном, Хвалковським і Сидором не принесли позитивного результату. Хвалковський формально дезавував заяву Сидора про обмін Карпатської України на Кошице і не пристав на польську пропозицію нормалізації відносин із Варшавою та Будапештом ціною здачі східної провінції ЧСР, пославшись на волю населення останньої залишитися у складі республіки. Саме тоді празький уряд був сповнений рішучості зробити все можливе, щоб ситуація в автономному краї перестала бути каменем спотикання в польсько-чехословацьких відносинах. У цьому відношенні Папе вдалося прозондувати поле для можливого компромісу з Прагою. Зокрема, йшлося про ліквідацію наявного політичного режиму на Русі, роззброєння Карпатської Січі, реабілітацію «прем'єра-зрадника» Бродія та повернення його до роботи в автономному уряді замість Юліана Ревая.

За підсумками переговорів із чехословацькими лідерами Папе був переконаний, що як центральний уряд у Празі, так і автономна влада у Братиславі, були готові «без жалю позбутися» Підкарпатської Русі, якби тільки не страх перед Німеччиною та неможливість одностороннього виходу із віденського рішення. При тому він припускав, що спроба порозуміння з Польщею коштам Карпатської України була визнана в чехословацьких колах недоцільною через небажання Варшави ангажуватися в цю справу в ім'я власних інтересів (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 30).

26 лютого 1939 р. Папе у шифрограмі у Варшаву підсумував свої розмови з Хвалковським, Берном і Сидором щодо долі Карпатської України. Вважаючи, що спроба домовитися за кулісами з чехами про здачу регіону не принесла успіху (принаймні на цьому етапі), він пропонував радикалізувати польську політику за Карпатами у дипломатичному, інформаційному та безпековому вимірі. Польський посол вважав, що нарешті настав час започаткувати на території Карпатської України серію диверсійних акцій, спрямованих проти «української окупації», що мали здійснюватися руками «автохтонів». Об'єктами нападів мали стати всі прибулі українські емігранти, у першу чергу, державні службовці та представники Карпатської Січі (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 30).

Польські дипломатичні маневри у Празі не залишилися непоміченими в Будапешті. Так, 2-й відділ угорського Генштабу 4 березня 1939 р. повідомляв, що поляки були готові, у разі бездіяльності Угорщини в питанні Підкарпатської Русі, самі вторгнутися на територію краю в момент відходу чехів. За угорськими даними, поляки таємно вели на цю тему переговори з Прагою і вже начебто досягнули там попередньої домовленості щодо цього (Hadtörténelmi Levéltár (HL). VKF I 89. 1939. I oszt. eln. 3302–3498, 213, 13. O. 1).

6 березня 1939 р. міністр закордонних справ Польщі Ю.Бек відправив у Прагу шифрограму з ключовими інструкціями щодо подальших дій у справі Карпатської України. У ній він просив польського представника Папе надалі продовжувати чинити тиск на чехословацький уряд щодо українського питання, використовуючи для цього будь-який можливий привід: починаючи від емігрантів і закінчуючи будь-якими ворожими чи просто нелояльними діями карпатоукраїнського уряду щодо Польщі. Варшава мала далі продовжувати свою таємну дипломатичну акцію, що мала унеможливити консолідацію міжнародного становища Чехо-Словаччини як передумови отримання останньою гарантій кордонів з боку Німеччини.

Водночас цією шифрограмою Бек повідомляв Папе про приведення в рух другого етапу диверсійної операції на території Карпатської України, який був розроблений посольством у Празі ще 5 січня 1939 р., за винятком пункту, який передбачав застосування індивідуального терору проти українських діячів. Польська підривна акція, що спиралася на рух автохтонів, мала бути паралельною до диверсійної акції угорців, але не бути з нею безпосередньо пов'язаною. Остання з інструкцій Бека стосувалася розмов Папе з чеськими і словацькими політиками на тему Підкарпатської Русі, під час яких той мав виражати сумніви щодо можливості консолідації Чехо-Словаччини через «істотне ускладнення проблемою Русі» (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 32).

На Вежбовій були переконані, що чехи не могли собі дати раду з Карпатською Україною, й відтак польська дипломатія мала уважно стежити за розвитком внутрішньої ситуації в республіці, «не давати чехам спати» і постійно «мучити» їх справою Русі (DTJS, 1972, s. 516).

У невідписаній нотатці стосовно чесько-польських відносин, що була підготовлена у стінах Палацу Брюля орієнтовно наприкінці лютого 1939 р., проблема Карпатської України визначалася як головна перепона на шляху до консолідації внутрішнього та зовнішнього становища Чехо-Словаччини та нормалізації відносин між ЧСР та Польщею. Єдиний варіант розв'язання вказаної проблеми, на думку автора, було «припинити опиратися природним процесам, тобто приєднанню Підкарпатської Русі до Угорщини» (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 37–38). Чехи у неформальних розмовах з поляками визнавали, що питання Карпатської України викликало тільки труднощі лише з польською стороною, в той час як угорці більше не завдавали їм жодного клопоту з цього приводу (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 34).

Про певну зміну політики Праги щодо Карпатської України під впливом Польщі свідчила зустріч, яку президент ЧСР Еміль Гаха провів 3 березня 1939 р. із опальним екс-прем'єром автономії Андрієм Бродієм, що був амністований 11 лютого 1939 р. Під час конфіденційної аудієнції, яка відбулася за порадою польської сторони, Бродій запропонував чехословацькому президентові скасувати результати крайових виборів на Підкарпатській Русі, призначити там тимчасове управління та переглянути надання чехословацького громадянства українським емігрантам. Як писав К. Папе, Гаха серйозно поставився до пропозицій Бродія, пообіцявши обговорити їх у урядових колах (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 45; Archiwum Instytutu Hoovera. Zespół: 800/46/0 Poselstwo Polskie na Węgrzech. Coded Telegrams and Letters, 1930 – 1939).

Черговим кроком, спрямованим на нормалізацію відносин з Польщею та Угорщиною, стало переформатування Прагою автономного уряду Карпатської України 6 березня 1939 р., внаслідок чого свою посаду втратив міністр Юліан Ревай, якого чехи підозрювали в надмірних контактах із німцями. У телеграмі на адресу чехословацьких посольств у ключових європейських столицях пражське МЗС підкреслювало, що метою урядових змін було досягнути внутрішньої консолідації в східній провінції та покінчити з інцидентами проти сусідів. Головними адресатами цього меседжу були насамперед Варшава і Будапешт (Archiv MZV. Fond 35. Telegramy došlé a odeslané I, Berlin, Paříž, Londyn, Řím, Varšava, Budapest, Bukarešt, 1939). У ширшому контексті Прага прагнула отримати від Берліна гарантії нових державних кордонів Чехо-Словаччини, передумовою до чого мала стати нормалізація її відносин із сусідами.

Під час зустрічі польського посла у Празі Казімежа Папе з міністром закордонних справ Чехо-Словаччини Франтішеком Хвалковським 8 березня 1939 р. останній заявив, що реорганізація уряду Карпатської України мала на меті «відхід від войовничого українізму» під знаком «розпуску організацій “Січі”». Водночас було підкреслено, що цими змінами усувається предмет напруження у відносинах між ЧСР, з одного боку, і Польщею та Угорщиною, з іншого (Archiv MZV. Politické věci. Kart. 45; Archiv MZV. II. sekce (1918 – 1939). III. řada. Kart. 458). Згідного польського повідомлення про цю зустріч, Хвалковський заявив, що розширення повноважень генерала Прхали в автономному уряді відбулося, між іншими, під знаком ліквідації «Січ». Він також дав чітко зрозуміти, що головним мотивом Праги у переформатуванні карпатоукраїнського кабінету було прагнення іти по лінії німецької відповіді на франко-британську ноту від 8 лютого 1939 р., в якій Берлін узалежнив надання гарантії чехословацьких кордонів від консолідації внутрішньої ситуації в ЧСР та її відносин із сусідами – Угорщиною та Польщею. Водночас пражський уряд не вважав, що для досягнення цієї цілі необхідно було відступити Підкарпатську Русь (AAN. MSZ. Sygn. 5436. S. 53).

Висновки. Таким чином, після Мюнхенської конференції українське питання посідало центральне місце на порядку денному відносин між Другою Річчю Посполитою та Чехо-Словаччиною, затінивши собою інші територіальні суперечки між двома державами (Тешинська Сілезія, Спіш, Орава). Згадане було пов'язано з активізацією політики Польщі щодо створення спільного польсько-угорського кордону у Карпатах та актуалізацією української проблеми внаслідок надання Прагою автономії Підкарпатській Русі (Карпатській Україні). З огляду на активну підтримку українським населенням Східної Галичини та Волині процесів державотворення та військового будівництва на Закарпатті, Польща вбачала у діяльності автономного уряду в Хусті загрозу для власної безпеки та територіальної цілісності.

На межі 1938 – 1939 рр. Варшава спрямувала свої дипломатичні зусилля на здійснення тиску на уряди в Празі та Хусті з метою обмеження діяльності українського руху в краї та унеможливлення перебування українських емігрантів на його території. Тактика дипломатичного натиску була складовою ширшої «гібридної війни» Другої Речі Посполитої проти Карпатської України, що включала диверсійно-терористичну та розвідувально-підбивну діяльність, заходи інформаційного впливу та економічну блокаду. Хоча польська сторона не мала успіху у спробах домогтися видворення українських емігрантів із території Карпатської України, тим не менше у 1938 – 1939 рр. вона досягнула значного впливу на політику Праги щодо українського питання.

Прагнучи нормалізувати відносини з Польщею та створити умови для отримання міжнародних гарантій своїх пост-мюнхенських кордонів Чехо-Словаччина на догоду Варшаві здійснила кроки, що були спрямовані на посилення контролю за автономним урядом та обмеження діяльності українського руху. Саме з польським впливом слід пов'язувати призначення генерала Лева Прхали третім міністром уряду Карпатської України 16 січня 1939 р., проведення реконструкції кабінету А. Волошина 6 березня 1939 р. та реабілітацію колишнього прем'єр-міністра А. Бродія, обвинуваченого Прагою у державній зраді. Відчуваючи хиткість становища ЧСР, польська дипломатія у лютому – березні 1939 р. розпочала діалог з урядовими колами у Празі щодо можливості добровільної здачі регіону на користь Угорщини. Хоча чехословацький уряд зрештою не прийняв дану пропозицію, до кінця існування Другої ЧСР польська сторона не полишала спроб внутрішньої дестабілізації Карпатської України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Вегеш, М. (2002). *Вони боронили Карпатську Україну. Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців*. Під ред. М. М. Вегеша. Ужгород: “Карпати”.

Вегеш, М. (2020). *Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938 – 1939)*. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК».

Висоцький, Р. (2001). Спроба ліквідації ОУН польською владою напередодні Другої світової війни на території Галичини та Волині. *1939 рік в історичній долі України та українців: Матеріали міжнар. наук. конференції 23–24.09.1999 в ЛНУ ім. І. Франка*. Львів, 82–90.

Пагіря, О. (2024). Нереалізовані плани потрійної окупації Карпатської України збройними силами Угорщини, Польщі та Румунії у березні 1939 р. *Сторінки історії*, 58, 249–270.

Пагіря, О. (2020). Місія генерала Лева Прхали у Карпатській Україні (1938 – 1939). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. 1 (42), 60–72.

Пагіря, О. (2024). Трансформація методів таємної війни Польщі проти Карпатської України (грудень 1938 – початок березня 1939 р.). *Карпатська Україна як етап українського державотворення та боротьби українців за незалежність у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 14–15 березня 2024 р.)*. За заг. ред. К.Куцова, І.Шніцера. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 5–25.

Пагіря, О. (2020). Українське питання у зовнішній політиці Другої Чехо-Словацької республіки на зламі 1938 – 1939 років. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2(145), 62–69.

Пагіря, О. (2024). *Карпатська Україна в документах Другої Речі Посполитої: у 2 кн.* Перекл. із польської Марти Боянівської; картограф – Андрій Карбівничий. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету.

Пагіря, О. (2020). *Карпатська Україна в документах Другої Чехо-Словацької республіки: у 2 кн.* Перекл. із чеської Ірина Забіяка; картограф Дмитро Вортман. Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету.

Украинские националистические организации в годы Второй Мировой Войны. (2012). *Украинские националистические организации в годы Второй Мировой Войны. Т. 1 (1939 – 1943)*. Москва.

Diariusz i teki Jana Szembeka (DTJS). (1972). *Diariusz i teki Jana Szembeka (DTJS): (1935 – 1945). T. 4: Diariusz i dokumentacja za rok 1938; Diariusz i dokumentacja za rok 1939*. Oprac. Jozef Zaranski. London: Polish Research Centre: The Polish Institute and Sikorski Museum.

Dąbrowski, D. (2007). *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpaciej). 1938 – 1939*. Toruń.

Jarnecki, M. (2009). *Irredenta ukraińska w relacjach polsko-czechosłowackich w latach 1918 – 1939*. Kalisz – Poznań.

Jarnecki, M., Kolakowski, P. (2017). «Ukraiński Piemont». *Rus Zakarpacka w okresie autonomii 1938 – 1939*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.

Jedlička, J. (1997). Podkarpatská Rus / Karpatská Ukrajina v březnu 1939. *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*. Praha, 409–424.

Pahiria, O. (2024). The Ukrainian Question in the Foreign Policy of the Second Polish Republic at the Turn of 1938 – 1939. *East European Historical Bulletin*, 30, 131–145.

Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938. (2007). *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938*. Red. Marek Kornat; współpr. Piotr Długołęcki, Maria Konopka-Wichrowska, Marta Przyłuska. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.

Rychlík, J., Rychlíková, M. (2016). *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Vyšehrad–Praha.

Svoboda, D. (2021). *Jablko z oceli: zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920 – 1939*. Praha: Academia.

REFERENCES

Diariusz i teki Jana Szembeka (DTJS). (1972). *Diariusz i teki Jana Szembeka (DTJS): (1935 – 1945). T. 4: Diariusz i dokumentacja za rok 1938; Diariusz i dokumentacja za rok 1939* [Jan Szembek's diary and files (DTJS): (1935 – 1945). Vol. 4: Diary and documentation for 1938; Diary and documentation for 1939]. Oprac. Jozef Zaranski. London: Polish Research Centre: The Polish Institute and Sikorski Museum. [in Polish]

Dąbrowski, D. (2007). *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej). 1938 – 1939* [The Republic of Poland and the issue of Subcarpathian Rus' (Subcarpathia). 1938 – 1939]. Toruń. [in Polish]

Jarnecki, M. (2009). *Irredenta ukraińska w relacjach polsko-czechosłowackich w latach 1918–1939* [Ukrainian irredentism in Polish-Czechoslovak relations in 1918 – 1939]. Kalisz – Poznań. [in Polish]

Jarnecki, M., Kołakowski, P. (2017). «*Ukraiński Piemont*». *Ruś Zakarpacka w okresie autonomii 1938 – 1939* [„Ukrainian Piedmont”. Transcarpathian Rus' in the period of autonomy 1938 – 1939]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM. [in Polish]

Jedlička, J. (1997). Podkarpatská Rus / Karpatská Ukrajina v březnu 1939 [Subcarpathian Rus / Carpatho-Ukraine in March 1939]. *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*. Praha, 409–424. [in Czech]

Pahiria, O. (2024). Nerealizovani plany potriinoi okupatsii Karpatskoi Ukrainy zbroinymy sylamy Uhorschchyny, Polshchi ta Rumunii u berezni 1939 r. [Unrealized plans for a triple occupation of Carpatho-Ukraine by the armed forces of Hungary, Poland, and Romania in March 1939]. *Storinky istorii*, 58, 249–270. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2020). Misiia henerala Leva Prkhaly u Karpatskii Ukraini (1938 – 1939) [General Lev Prkhala's mission to Carpatho-Ukraine (1938 – 1939)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, serii «Istoriia»*. 1 (42), 60–72. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2024). Transformatsiia metodiv taiemnoi viiny Polshchi proty Karpatskoi Ukrainy (hruden 1938 – pochatok bereznia 1939 r.) [Transformation of the methods of secret Polish warfare against Carpatho-Ukraine (December 1938 – early March 1939)]. *Karpatska Ukraina yak etap ukraïnskoho derzhavotvorennia ta borotby ukraïntsiv za nezalezhnist u XX st. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 14-15 bereznia 2024 r.)*. Za zah. red. K.Kutsova, I.Shnitsera. Uzhhorod: TOV «RIK-U», 5–25. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2020). Ukrainske pytannia u zovnishnii politytsi Druhoi Chekho-Slovatskoi respubliky na zlami 1938 – 1939 rokiv [The Ukrainian issues in the foreign policy of the Second Czecho-Slovak Republic in 1938 – 1939]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia*, 2(145), 62–69. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2024). *Karpatska Ukraina v dokumentakh Druhoi Rechi Pospolytoi: u 2 kn.* [Carpatho-Ukraine in the documents of the Second Polish Republic: in 2 books]. Perekl. iz polskoi Marty Boianivskoi; kartohraf – Andrii Karbivnychyi. Lviv: Ukraina Moderna; Vydavnytstvo Ukraïnskoho Katolytskoho Universytetu. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2020). *Karpatska Ukraina v dokumentakh Druhoi Chekho-Slovatskoi respubliky: u 2 kn.* [Carpatho-Ukraine in the documents of the Second Czecho-Slovak Republic: in 2 books]. Perekl. iz cheskoï Iryna Zabiia; kartohraf Dmytro Vortman. Lviv: Ukraina Moderna; Vydavnytstvo Ukraïnskoho Katolytskoho Universytetu. [in Ukrainian]

Pahiria, O. (2024). The Ukrainian Question in the Foreign Policy of the Second Polish Republic at the Turn of 1938 – 1939. *East European Historical Bulletin*. 30, 131–145. [in English]

Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938. (2007). *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938* [Polish diplomatic documents 1938]. Red. Marek Kornat ; współpr. Piotr Długolecki, Maria Konopka-Wichrowska, Marta Przyłuska. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. [in Polish]

Rychlik, J., & Rychlikova, M. (2016). *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946* [Subcarpathian Rus' in the history of Czechoslovakia 1918 – 1946]. Vyšehrad–Praha. [in Czech]

Svoboda, D. (2021). *Jablko z oceli: zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920 – 1939* [Apple from Steel: the birth, development, and activities of Ukrainian radical nationalism in 1920 – 1939]. Praha: Academia. [in Czech]

Ukrainskiye natsionalisticheskiye organizatsii v gody Vtoroy Mirovoy Voyny. (2012). *Ukrainskiye natsionalisticheskiye organizatsii v gody Vtoroy Mirovoy Voyny* [Ukrainian nationalist organizations during the Second World War]. T. 1 (1939 – 1943). Moskva. [in Russian]

Vehesh, M. (2002). *Vony boronyly Karpatsku Ukrainu. Narysy istorii natsionalno-vyzvolnoi borotby zakarpatskykh ukrainsiv* [They defended Carpatho-Ukraine. Sketches of the history of the national liberation struggle of Transcarpathian Ukrainians]. Pid red. M. M. Vehesha. Uzhhorod: “Karpaty”. [in Ukrainian]

Vehesh, M. (2020). *Derzhavotvorchi protsesy u Karpatskii Ukraini (1938 – 1939)* [State-building processes in Carpatho-Ukraine (1938 – 1939)]. Uzhhorod: PP «AUTDOR-ShARK». [in Ukrainian]

Vysotskyi, R. (2001). *Sproba likvidatsii OUN polskoïu vladoïu naperedodni Druhoi svitovoi viiny na terytorii Halychyny ta Volyni* [An attempt to liquidate the OUN by the Polish government during the Second World War in the territory of Halychyna and Volhynia]. *1939 rik v istorychnii doli Ukrainy ta ukrainsiv: Materialy mizhnar. nauk. konferentsii 23-24.09.1999 v LNU im. I. Franka*. Lviv, 82–90. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 15 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.05.2025.*